

Stjepan Krasić, *Počelo je u Rimu. Katolička obnova i normiranje hrvatskoga jezika u XVII. stoljeću*. Dubrovnik: Matica hrvatska - Ogranak Dubrovnik, 2009., 575 str.

Quod non solum corde tenenda, sed et ore confitenda sit fides christiana; kršćanska se vjera ne smije samo čuvati u srcu, nego i govorom ispovijedati, kako je umni teolog Hugo od Sv. Viktora žučljivo predbacio seviljskom nadbiskupu Ivanu sredinom 12. stoljeća, opominjući ga zbog pasivnog držanja uoči raspjeta višestoljetne krize na Pirenejskom poluotoku. Ako je jedan nadbiskup tada nakratko pokleknuo, iscrpljen neprekidnim ratnim sukobima promjenjiva ishoda na granici arabo-berberskog i franko-hispanskog svijeta, koliko li je teži teret stajao kasnije na plećima mnoštva pastira Rimske crkve po osvitlu Novoga doba?

Neopozivo narušeno jedinstvo kršćanskog Zapada, opovrgnuto jednostrano tumačenje vjere i Riječi, trajno zaničevano pravo jednog i neporecivog autoriteta nije izazvalo opći slom svih vrijednosti, jer se u novom obliku vratila drevna mudrost kojom je teolog 12. stoljeća poticao posustalog pastira: javno, govorom ispovijedati vjeru. Promišljati, dakako, kako je promišljeno i opravdano sporo tekao Tridentski sabor (1545-1563), vagajući razna stajališta i dokaze, ali zatim aktivno djelovati, odgovorno postupati i očekivati bogat urod u budućim naraštajima. I smoći snage i mudrosti da se izabere pravo sredstvo u toj borbi, jezik. Sredstvo sloge i istine u rukama jakih i učenih, a sumnje i razdora u rukama slabih i priprostih – u svakom slučaju, moćno sredstvo čiju je uporabu mogla nadzirati samo odgovarajuća ustanova. Prepoznavši u Crkvi tu ustanovu, otac Stjepan Krasić je dugogodišnje iskustvo sveučilišnog nastavnika, istraživača i plodnog autora (na korist Redu propovjednika, Papinskom sveučilištu Sv. Tome Akvinskog i širokoj znanstvenoj zajednici) pretočio ovdje u razmatranje kako je Crkva izravno djelovala na formiranje jednog naroda.

Od gradnje duhovnim vrednotama otišlo se korak dalje u pravcu još konkretnijeg rada, postavljaajući težište na jezik kao sredstvo samoodređenja i oružje u borbi za opstanak pred naletom vanjskog

neprijatelja. Sve do sredine 18. stoljeća bilo je u katoličkom svijetu zabranjeno prevoditi Bibliju na “živi jezik,” “jer bi pristupačnost biblijskog teksta mogla biti opasna za vjernike, [...] jer bi se nenadano našli u položaju da razumiju biblijski tekst, kao što je bilo u reformaciji, a da nisu bili u stanju razumjeti njegov smisao” (str. 329). Je li doista bilo potrebno opterećivati vjernike teološkim finesama, biblijskom egzegezom, dubokim razumijevanjem smisla teksta u vrijeme kad je sam opstanak zajednice visio o koncu? Neprilika je samo što se prečesto ponavljalo takvo stanje, s valovima ratnog vihora koji su zapljuskivali Crkvu iz stoljeća u stoljeće, odlažući tako širu pokoku vjernika sve do razdoblja poslije katoličke obnove. Ranije poklanjanje povjerenja pastvi možda bi ipak spriječilo poneki ratni lom.

Dok je srednjovjekovni ratni požar stoljećima harao Pirenejskim poluotokom, teret borbe nosili su tamošnji prelati. Kad se pak kotač povijesti okrenuo od periferije i ratnom pozornicom postala središnja Evropa, od Mediterana do Baltika i ruskih stepa, jedini je Rim bio pozvan intervenirati, koordinirati i ohrabriti preostale snage, raspršene i zbunjene između osmanskog naleta i protestantskog vala; Rim je morao osmisliti način borbe, zadati ciljeve i nadzirati kako se postižu. Tradicija i stega nasuprot poletu i snazi mladog luteranstva, na prvi pogled neprijateljskog pokreta usmjerena na rušenje dominacije Rimske crkve, ali istodobno pokreta čijim će se dostignućima poslužiti Rimska crkva da bi ojačala vlastite redove. Uz autorovu ocjenu da je Luther cijeli svoj pokret iznio zahvaljujući osobnoj karizmi (str. 76-77), ne nudeći nijednu novu doktrinu, našlo se mjesta za priznanje izvrsno organiziranom propagandnom radu pristaša nove vjere, s mrežom tiskara koja se širila od njemačkih zemalja prema jugu. Unatoč povremenim luteranskim skarednostima na račun visokih prelata Katoličke crkve, veličina Rima bila je u tome što je prepoznao i od protivnika preuzeo način borbe, pravilno ocjenjujući da je najveća vrijednost ležala u produci, izobrazbi, što dubljem prodoru u široke krugove neukih. I pritom ne bježati od novih ideja, novih pogleda, unatoč raznim iskustvenjima koja su prijetila, od osobnih sukoba do doktrinarnih nesuglasica čak i među pripadnicima istog tabora.

Neizbježna posljedica svih sukoba bilo je siromaštvo, demografsko, materijalno i, možda u najtežem obliku, duhovno. Zemljama razorenima u bratoubilačkom sukobu dviju ideologija (jer ovdje se argumentirano tvrdi da je luteranstvo nastalo prvenstveno iz teoloških, a ne iz čudorednih razloga i ogorčenosti duhovnim sunovratom Rima) nije više bilo primjereno ni načelo *cuius regio, illius religio*. Bio je to tek uzaludni pokušaj da se očuva stanje zatečeno poslije sukoba i spriječe buduće borbe pozivanjem na sveprisutnu snagu jačega i njegovo pravo da svojevrijedno određuje vjeru, zapravo svoju istinu. Ne samo da je to načelo gorko ismijano u Tridesetogodišnjem ratu, nego je njime neopozivo bilo narušeno zajedništvo naroda. Uspostavu nekoć neraskidivih veza među dionicima istog zajedničkog sjećanja, ratarima istog tla i ratnicima istog stijega, htjelo se nanovo omogućiti pozivanjem na jednakost vjere i jednakost jezika.

Istupajući, prirodno, kao lučonoša nove nade i preuzimajući odgovornost i inicijativu poslije srušenja vlastitih redova u borbi s protestantskim izazovom, Rim je kroz dugoročni program katoličke obnove potražio nove snage među narodima u opasnom rubnom području, pamteći uspjehe nekoć ostvarene u mukotrpnoj borbi na sličnom rubnom području, Pirenejskom poluotoku. Tek drukčije okolnosti upravile su sada povijesni kotač na istok i jugoistok Evrope, među narode kojima borba za opstanak nije dopuštala, kao ni podanicima srednjovjekovnih kraljevstava Poluotoka, da se prepuste čarima vjerskih rasprava i razmišljanju o biblijskoj egzgezi. Dovoljno udaljeni od protestantskih pogleda, dovoljno vitalni, dokazani i očvrslili kroz naraštajima dugu borbu s novim uljezima u Evropi, izloženi narodi na braniku katoličkog svijeta osjećali su i privrženost i zahvalnost Rimu, u kojem su vidjeli jamstvo i uporišnu točku vlastitog određenja. I doista, Rim im je neposredno omogućio unutarnju izgradnju.

Dok su Poljacima pape pridavali važnost zbog njihove vojne snage, dokazane u ratovima protiv Osmanlija i Rusa, trebalo je naći drugog prikladnog saveznika radi ostvarivanja zamisli o pridobivanju svih Slavena za crkveno jedinstvo i otpor zavojevačima. Budući da su postojali misionarski naponi u udaljenim krajevima na sjeveroistoku

Evrope još od vremena tatarskih provala radali vrlo skromnim plodovima, a burno iskustvo s luteranstvom bilo jasna opomena da je potrebna što brža akcija, da se doista bliže posljednji dani i vrijeme Strašnog suda, prirodno je da se interes papinstva okrenuo zemljopisno bliskom, vjerski nepitnom i povijesnim kontinuitetom dokazano odanom narodu s Apeninskom poluotoku susjedne obale Jadrana.

Neusporedivi zamah kulturne djelatnosti, procvat knjige i izdavaštva, bogatstvo razmjene misli postigli su neprocjenjivu vrijednost, po autorovoj ocjeni, neposredno utječući na formiranje hrvatske nacije. To postignuće imalo je objektivno veću težinu čak i od dovođenja "ilirskog" jezika u istu razine s latinskim, grčkim i hebrejskim, dotad trima neprikosnovanim jezicima Crkve. Pronaći ćemo u radovima tadašnjih povjesničara slične opaske, ilustrirane ne samo golemim zamišljenim opsegom dokle se prostirao "slavenski jezik," od obala Ledenog mora do kineskih granica, nego i poučnim pričama o obvezi mladih njemačkih prinčeva da od rane dobi uče slavenske jezike kao dio nezaobilazne kulture.

A upravo je kultura s pravom prepoznata kao uporišni stup koji je mogao nositi cijelo zdanje jedne nacije, pokazujući neizmjerenu vrijednost duhovnog dobra i masovnim prihvaćanjem i trajnim utjecajem. Hoće li nas više zapanjiti golema naklada od punih sto tisuća primjeraka njemačkih prijevoda Biblije tiskanih od 1534. do 1584., ili ćemo se radije pokloniti prevodilačkim naporima Bartola Kašića da s dvije i pol tisuće primjeraka ublaži nestašicu crkvenih knjiga na hrvatskome jeziku koja je, kako autor upozorava, od uvijek bila aktualna, osobito nakon Tridentskog sabora? Kroz pregledan, cjelovit i nizom važnih dokumenata ilustriran put kojim se, po autorovoj ocjeni, hrvatski jezik vinuo do dotad neslučenih, a poslije 17. stoljeća nikad više dosegnutih visina, slijedimo borbu s toliko osobitih odlika, čak i u usporedbi s onom koja se prije mnogo stoljeća u sličnim okolnostima odvijala na Pirenejskom poluotoku, između Križa i Polumjeseca.

U mnoštvu međusobno suprotstavljenih interesa, najčešće izazvanih upravo željom da se napravi još više, da se pridonese zajedničkom dobru,

rađali su se nesporazumi. Nesporazumima, a nipošto zavišću, mogu se obrazložiti prijepori oko Kašićeva prijevoda Biblije, istupi autoriteta u papinskim krugovima i našim krajevima poput Rafaela Levakovića, nezadovoljstva zadarskih nadbiskupa, došljaka s Apeninskog poluotoka koji nisu mogli uspješno pastoralno djelovati u ovoj sredini gdje "nitko nije razumio njihov jezik." Nesporazumima također pripisimo donekle iznevjerena očekivanja od rada akademija, učenih društava za proučavanje "ilirskog" jezika u Rimu. Ako je to bila posljedica improvizacije, nedovoljne pripremljenosti na nižoj razini i objektivne nemogućnosti da se dosljedno izvršavaju sve zamisli i naredbe visokih prelata (od samih papa do poglavara crkvenih Redova) o jednakomjernoj zastupljenosti jezika na crkvenim učilištima, neizbježno je potražiti odgovor na pitanje kako je sve funkcioniralo u jednoj maloj sredini poput Dubrovačke Republike. Pitanje tim više opravdano, jer je autor upozorio da se baš u Dubrovniku "rodila zamisao o prijevodu cijeloga Sv. pisma na govorni narodni jezik" (str. 311), i to zaslugom stranca, nadbiskupa Fabija Tempestiva (1602-1616).

Misao potaknuta praktičnim razlozima, zbog uočenih nepravilnosti u radu pojedinih svećenika. No, upravo je praktično razmišljanje bilo tako tipično za Republiku, pa je i ovdje svojom dalekovidnom politikom prethodila naporima Rima, što bi moglo dodatno obogatiti problematiku kojom se bavi ovo djelo. Dok se, kako je zabilježeno, kontroverzistička teologija (upoznavajući buduće svećenike s učenjima protestantizma i pravoslavnog kršćanstva) uvodila na učilištima katoličkog svijeta dvadesetih godina 17. stoljeća istovremeno kad i učenje raznih jezika, s naše strane moramo zabilježiti da su Dubrovčani posebnim odredbama Senata stipendirali mladiće zainteresirane za studij orijentalnih jezika u središtima Osman-skog Carstva. Motivirani, dakako, lakšom trgovinom, novčanim dobitkom, ali istodobno zavređujući priznanja brojnih zapadnih uglednika za brigu o sve malobrojnijim katoličkim otocima odsječenima s druge strane granice. Bili su, dakle, sposobni postići oboje. I opet je jedno periferno, rubno društvo svojom vitalnošću, životnom snagom i domišljatošću ponudilo rješenje za ozbiljan problem Crkve: kako čuvati, širiti i učvršćivati Riječ,

ujedno kako promicati i širiti razumijevanje među narodima podijeljenima vjerom i jezikom. Lišeni dubrovačkog doprinosa, naponi na izgradivanju jezika ostali bi svedeni u okvirima purizma i teško bi prekoračili ratom nametnute granice.

Među desetak odabranih dokumenata na kraju knjige, navedenih u latinskom ili talijanskom izvorniku i autorovom prijevodu, s dekretima Zbora za širenje vjere o učenju jezika i pismima odgovornih koji su neposredno provodili te odluke u djelo, trebalo je naći mjesta i za spomenute odredbe dubrovačkih Vijeća. Tek je otvorenost Dubrovačke Republike i prihvaćanje ravnopravnog razgovora s "onim drugima" ponudila uspješnu i dugotrajnu alternativu ratovima do uništenja. Zamisao visokih prelata da sredstvom borbe postane jezik predstavljala je golemi korak na putu humanosti, ali ujedno jačanja duhovne kulture i nacionalnog okvira. Ako je Fernand Braudel s pravom upozorio na međusobno prožimanje povijesti i zemljopisa, pišući čuvenu studiju o sredozemnom svijetu, nesumnjivo je da još više prostora ostaje takvoj sintezi između povijesti i filologije sa srodnim disciplinama. Ovo djelo o tomu bjelodano svjedoči.

Relja Seferović